

УДК 342.35

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.3.15>

МИТНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЗАХИЩЕНОСТІ ІНТЕРЕСІВ

Дорофєєва Л.М.,
*доктор юридичних наук,
професор кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
Ужгородського національного університету,
начальник юридичного управління Закарпатської митниці
ORCID: 0000-0002-0585-5927*

Дорофєєва Л.М. Митна безпека України: перспективи підвищення рівня захищеності інтересів.

У статті розглядаються питання перспектив підвищення рівня захищеності інтересів у сфері митної безпеки України, у тому числі через розширення інституційних спроможностей Державної митної служби щодо правоохоронної діяльності. Проведено аналіз існуючих функціональних повноважень митних органів у напрямку протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним із незаконним переміщенням товарів і предметів через кордон. Досліджено сучасний стан та механізми реалізації заходів по боротьбі з контрабандою та іншими злочинами на кордоні. Детально розглянуто важливість надання вітчизняним митним органами прав на здійснення оперативно-розшукових заходів та проведення досудового розслідування у справах про контрабанду. Наголошено, що після набрання чинності змін у законодавстві щодо криміналізації контрабанди товарів, в Україні повноваження щодо протидії контрабанді є практично у всіх правоохоронних органів, крім митних. При цьому останні – єдині, хто може безпосередньо виявити факти приховування товарів, предметів і речовин від митного контролю або переміщення поза митним контролем. Акцентовано увагу на тому, що митні адміністрації майже всіх європейських країн мають повноваження щодо кримінального переслідування та права на оперативно-розшукові дії, що значно підвищує ефективність боротьби з такими злочинами. Відповідно, без аналогічних повноважень митна служба нашої країни не може розраховувати на повноправне партнерство. Зроблено наголос на вимогах та рекомендаціях Всесвітньої митної організації щодо формування інституційних спроможностей національних митних адміністрацій з включенням до їх повноважень максимально широкого та уніфікованого спектру правоохоронних функцій. Розширення процесуальних повноважень надасть можливість українській митній службі стати рівноправним партнером у взаємодії та обміні розвідувальними даними з аналогічними службами інших країн у боротьбі проти комерційного шахрайства та незаконного обігу наркотиків. Акцентовано увагу, що можливість виявляти протиправні діяння, пов'язані з контрабандою товарів, у тому числі з використанням оперативно-розшукових заходів, дасть змогу митним органам забезпечити оперативне та якісне розслідування кримінальних правопорушень та притягнення до відповідальності як безпосередніх виконавців, так і організаторів злочинів. Висвітлено шляхи імплементації міжнародних стандартів у сфері правоохоронних процедур для посилення безпеки кордонів. Додатковим аргументом розширення таких можливостей названо те, що перспектива членства в Європейському Союзі покладає на Україну завдання із захисту не лише власних митних інтересів, а й східних кордонів ЄС в цілому.

Ключові слова: інституційний розвиток, євроінтеграція, міжнародні стандарти, реформування митних органів, правоохоронні повноваження, митна безпека, партнерські відносини держави і бізнесу, протидія контрабанді, обмін інформацією, міжнародне співробітництво.

Dorofeieva L.M. Customs security of Ukraine: prospects for increasing the level of protection of interests.

The article deals with the issues of prospects for increasing the level of protection of interests in the field of customs security of Ukraine, including through the expansion of institutional capacity of the State

Customs Service in the field of law enforcement. The author analyses the existing functional powers of customs authorities in the field of combating criminal offences related to illegal movement of goods and items across the border. The current state and mechanisms of implementation of measures to combat smuggling and other crimes at the border are investigated. The importance of granting domestic customs authorities the right to carry out operational and search activities and conduct pre-trial investigations in smuggling cases is considered in detail.

It is noted that after the entry into force of amendments to the legislation criminalising smuggling of goods, almost all law enforcement agencies in Ukraine, except for customs, have the authority to counter smuggling. At the same time, they are the only ones who can directly detect the facts of concealment of goods, objects and substances from customs control or movement outside customs control. The author emphasises that the customs administrations of almost all European countries have the powers of criminal prosecution and the right to conduct operational and investigative actions, which significantly increases the effectiveness of combating such crimes. Accordingly, without similar powers, the customs service of our country cannot count on a full partnership. The author emphasises the requirements and recommendations of the World Customs Organisation regarding the formation of institutional capacities of national customs administrations with the inclusion of the widest possible and unified range of law enforcement functions in their powers. The expansion of procedural powers will enable the Ukrainian customs service to become an equal partner in the interaction and exchange of intelligence with similar services of other countries in the fight against commercial fraud and drug trafficking. It is emphasised that the ability to detect illegal acts related to smuggling of goods, including through the use of operational and investigative measures, will enable customs authorities to ensure prompt and high-quality investigation of criminal offences and prosecution of both direct perpetrators and organisers of crimes. Ways of implementing international standards in the field of law enforcement procedures to strengthen border security are highlighted. An additional argument for the expansion of such opportunities is that the prospect of membership in the European Union imposes on Ukraine the task of protecting not only its own customs interests, but also the eastern borders of the EU as a whole.

Key words: institutional development, European integration, international standards, customs reform, law enforcement powers, customs security, countering smuggling, partnership relations of the state and business, information exchange, international cooperation.

Постановка проблеми. Сучасні реалії, в яких перебудовується митна система України, вимагають ефективної моделі перетворення її на збалансовану структуру, що поєднує фіскальну та захисну функції. Вимоги щодо наповнення дохідної частини державного бюджету вже не одне десятиліття превалюють серед завдань, які стоять перед Державною митною службою, що пояснюються цілком об'єктивними причинами. Проте, процеси євроінтеграції та імплементації міжнародних стандартів у митній сфері потребують зміни векторів при формуванні інституційних спроможностей української митниці. У теперішніх реаліях митниця дедалі частіше сприймається як регуляторний та безпековий інструмент держави, який у повній мірі має бути наділений правоохоронними повноваженнями.

Метою статті є дослідження сучасного стану функціональних повноважень митних органів у сфері протидії контрабанді, відповідність міжнародним стандартам та їх порівняння з правоохоронними повноваженнями митних адміністрацій інших держав, а також пошук шляхів підвищення інституційної спроможності митних органів по захисту митних інтересів.

Стан опрацювання матеріалу. Проблемам реформування митних органів присвячено чимало праць І.Г. Бережнюка, Є.В. Гармаша, Ю.М. Дьоміна, І.М. Квеліашвілі, Я.М. Кістанової, Б.А. Кормича, Д.В. Приймаченка, В.В. Прокопенка, О.П. Федотова, В.В. Філатова, В.В. Ченцова та інших науковців. Питання митної безпеки досліджували А.І. Крисоватий, П.В. Пашко, О.П. Рябченко, В.Я. Настюк, а проблематика розширення правоохоронних повноважень митних органів упродовж двох десятиліть вивчалась вченими, серед яких К.В. Антонов, В.В. Варава, В.В. Заяц, І.П. Кекіш, О.О. Пунда, А.П. Місяць, Е.С. Молдаван, В.Й. Титор та іншими фахівцями. Однак, активізація євроінтеграційних процесів в Україні вимагає сучасних досліджень, спрямованих на пошук новітніх механізмів підвищення рівня захищеності митних інтересів України.

Виклад основного матеріалу. Митний кодекс України визначає митну безпеку як стан захищеності митних інтересів України, які у свою чергу, розглядаються як національні інтереси країни, забезпечення та реалізація яких досягається шляхом здійснення митної справи [1].

Науковці вважають, що митна безпека як складова економічної безпеки держави виступає своєрідним комплексом (системою) ефективних економічних, правових, політичних та інших заходів держави і суспільства із захисту інтересів народу та держави в зовнішньоекономічній сфері [2, с. 86-87].

У своєму поєднанні митна безпека та зовнішньоекономічна безпека створюють підсистему економічної безпеки держави. Серед факторів, які найдеструктивніше впливають на загальний стан економічної безпеки держави, виділяють надвисокий рівень лжеекономіки (тіньовий сектор). На думку фахівців через те, що вона є тотальною, в економіці України відбуваються фактично неконтрольовані процеси, які не тільки розвалюють державну машину зсередини, підривають довіру до верховенства права, а і є джерелом геть усіх протиправних діянь у господарсько-політичній сфері [3].

Виклики сьогодення сформували в суспільстві стійкий запит на ефективну та злагоджену протидію державних інституцій загрозам національній безпеці. Однією з найбільших загроз для національної безпеки України в економічній сфері спеціалісти називають контрабанду, а боротьбу з нею – одним із першочергових завдань держави [4, с. 75].

Організація та діяльність митних органів давно знаходяться у фокусі уваги уряду, політиків, фахівців та пересічних громадян нашої країни. Данило Гетманцев, розглядаючи пріоритети економічної політики на 2024 рік, звертає увагу, насамперед, на детінізацію, що є на його переконання найбільшим внутрішнім джерелом для посилення обороноздатності та підтримки економічного відновлення, та подолання корупції на митниці, від чого ним прогноуються додаткові надходження до бюджету у сумі 100–120 млрд грн на рік [5].

На необхідності посилення інституційної спроможності Держмитслужби постійно наголошується представниками Консультативної місії Європейського Союзу в Україні (EUAM), Місії EUBAM, інших міжнародних установ. Всесвітня митна організація в звітах своєї технічної місії ще в грудні 2022 року та серпні 2023 року зазначила про нагальну необхідність включення Держмитслужби до переліку органів, які здійснюють ОРД та слідчу діяльність. Як зазначено у звіті МВФ «...в доповнення до криміналізації товарної контрабанди необхідно переглянути роль та повноваження митної служби. Митниця повинна грати центральну роль в виявленні і переслідуванні контрабанди та інших суттєвих злочинів у митній сфері»[6].

У Національній стратегії доходів до 2030 року, визнається, що повноваження митних органів України порівняно з іншими правоохоронними органами є значно обмеженими. При цьому, у контексті розбудови правоохоронної функції митних органів, прогнозується, що зосередження в митному органі всього спектру повноважень, починаючи від виявлення, у тому числі шляхом здійснення оперативно-розшукових заходів, продовжуючи документуванням та здійснення досудового розслідування у кримінальному провадженні, закінчуючи направленням матеріалів справи суду, дасть змогу ефективно протидіяти кримінальним правопорушенням, пов'язаним із незаконним переміщенням товарів [7].

Національна стратегія доходів України – це дорожня карта реформування митної системи, а також удосконалення процедур митного адміністрування, прийняття якої засвідчує наміри Уряду України щодо пошуку шляхів збільшення доходів бюджету на стійкій основі, покращення надходження податків шляхом закриття існуючих можливостей для ухилення від оподаткування, підвищення рівня дотримання законодавства та боротьби з тіньовою економікою.

Поширенню тіньової економіки сприяє, насамперед, відсутність належного контролю над тіньовою активністю з боку держави та надмірна забюрократизованість процедур переміщення товарів через кордон. Це негативно впливає на мотивацію законотворчих суб'єктів господарювання та знижує інвестиційну привабливість України. Серед пріоритетних варіантів подолання цього явища слід розглядати можливість спрощення умов ведення легального бізнесу (з тим, щоб він був конкурентним з тіньовим), а також посилення і невідворотність відповідальності за порушення встановленого порядку експортно-імпортних операцій. Добросовісним суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності необхідно максимально лібералізувати вимоги до переміщення товарів через митний кордон, активно впроваджувати концепцію авторизованого оператора для підприємств які довели, що ведуть бізнес прозоро і з дотриманням законодавства, гарантувати забезпечення їх від недобросовісної конкуренції з боку шахраїв і контрабандистів. Що ж стосується останніх, то об'єднані зусилля правоохоронної системи мають виступати надійним щитом у захисті економічних інтересів країни та її митної безпеки.

Окреслені напрями цілком узгоджуються із європейськими концепціями формування партнерських відносин держави і бізнесу, у тому числі у сфері митної справи. Обравши курс євроінтеграції, Україна заявила про готовність інтегруватись до Європейської Спільноти, що включає і безпекові аспекти [8]. Гармонізація митного законодавства України до законодавства ЄС, як один з ключових кроків країни-кандидата на вступ до спільноти, серед іншого включає розбудову правоохоронної функції митних органів.

Після набрання чинності змін у кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві щодо криміналізації контрабанди товарів [9] в Україні повноваження щодо протидії контрабанді є практично у всіх правоохоронних органів, крім митних, які єдині, хто може безпосередньо виявити факти приховування товарів, предметів і речовин від митного контролю або переміщення поза митним контролем.

Натомість, митні адміністрації майже всіх європейських країн мають повноваження щодо кримінального переслідування та права на оперативно-розшукові дії, що значно підвищує ефективність боротьби з такими злочинами. Відповідно, без аналогічних повноважень митна служба нашої країни не може розраховувати на повноправне партнерство. Тут доречно звернути увагу на ряд міжнародних документів Всесвітньої митної організації, членом якої Україна є з 1992 року, якими надано рекомендації щодо формування інституційних спроможностей національних митних адміністрацій з включення до їх повноважень максимально широкого та уніфікованого спектру правоохоронних функцій.

Так, Резолюцію Ради митного співробітництва щодо важливості розвідки для підтримки правоохоронної діяльності митних органів (1992) [10], в якій відмічається, що розвідувальні дані є важливою зброєю для митних адміністрацій у боротьбі проти комерційного шахрайства та незаконного обігу наркотиків, які набувають дедалі більшого міжнародного характеру, пропонується удосконалювати обмін розвідданими на національному, регіональному та міжнародному рівнях для підвищення ефективності митних служб та забезпечення оптимального використання наявних ресурсів.

З урахуванням положень Найробіської конвенції (1977) та Рекомендацій Ради митного співробітництва про взаємну адміністративну допомогу (1953) та обмін і об'єднання інформації про митне шахрайство та незаконний обіг наркотиків (1967, 1971, 1975, 1985), країнам-членам ВМО рекомендовано забезпечити наявність необхідних адміністративних структур й відповідних процедур для активного збору інформації про всі типи шахрайства, включно з комерційним шахрайством і незаконним обігом наркотиків, а також прийняти законодавчі норми, які забезпечать можливість передачі такої розвідувальної інформації. У Резолюції наголошено на необхідності митним адміністраціям брати активну участь в обміні розвідданими як на національному, так і на регіональному рівнях і, таким чином, посилювати адміністративне та оперативне співробітництво.

Не менш значимою є і Резолюція комісії з питань політики Всесвітньої митної організації про роль митниці в контексті безпеки (Пунта-Кана 2015 р.) [11], у якій підкреслюється важлива роль митниці в безпеці кордонів завдяки забезпеченню контролю за переміщенням товарів, коштів, громадян і транспортних засобів та у вирішенні питань транскордонного співробітництва з протидії тероризму і його фінансуванню. Митні органи в усьому світі названі першою лінією захисту від багатьох насильницьких злочинців, екстремістських та терористичних організацій. Наголошено на тому, що діяльність митних адміністрацій забезпечує національне економічне процвітання (через справедливий і точний збір платежів), економічний розвиток (через сприяння торгівлі), громадське здоров'я та безпеку (через припинення незаконної торгівлі) та національну безпеку (через запобігання та виявлення контрабанди обмежених в обігу, заборонених і стратегічно важливих товарів). Всесвітня митна організація вважає необхідною тісну співпрацю на всіх рівнях між митними та іншими правоохоронними органами щодо обміну інформацією та проведення розслідувань з метою посилення безпеки кордону, а також закликає включити безпеку до повноважень і функцій національних митних органів з тим, щоб вони мали можливість брати активну участь у правоохоронних операціях.

Імплементация міжнародних стандартів має відбуватись поетапно та комплексно, тому наступним кроком після криміналізації контрабанди товарів має стати розширення правоохоронних повноважень митної служби. У зв'язку з цим, підтримуємо позицію міжнародного експерта з питань митних реформ Вітаніса Алішаускаса, що боротьба з контрабандою – це не внесення нової статті

в Кримінальний кодекс, а цілий комплекс заходів, та бачення, що Держмитслужба України повинна отримати право кримінального переслідування і оперативно-розшукової діяльності, як і в більшості країн ЄС, як можливість реально і ефективно боротись з контрабандою [12].

Урядом України визнається, що сьогодні повноваження національних митних органів порівняно з іншими правоохоронними органами є значно обмеженими (відсутня можливість негласного збору інформації, оперативного обміну інформацією, у тому числі з митними органами іноземних держав, тощо), що унеможливує якісний збір доказів вчиненого правопорушення.

Поряд із змінами в кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві, які охоплюються поняттям криміналізація товарної контрабанди, планується забезпечити надання митним органам права здійснювати оперативно-розшукову діяльність та проводити досудове розслідування у справах про контрабанду товарів з метою посилення безпекової функції Держмитслужби шляхом її перетворення в правоохоронний орган відповідно до міжнародної практики, здійснення ефективної боротьби з недобросовісними суб'єктами ЗЕД, усунення дублювання правоохоронних функцій в митній сфері[7].

Міжнародне співробітництво та його розвиток також потребують вирішення ряду проблем, серед яких покращення безпекової, фіскальної та правоохоронної функцій Держмитслужби, підвищення ефективності митного контролю, зменшення переміщення через митний кордон заборонених предметів, налагодження обміну попередньою митною інформацією про товари та транспортні засоби для прискорення переміщення вантажів через кордон, перевірки законності зовнішньоекономічних операцій, митної вартості товарів, виявлення ризикових зовнішньоекономічних операцій та посилення заходів щодо боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил.

І тут цілком прогнозованим є те, що за умови набуття членства в Європейському Союзі на Україну покладатиметься завдання із захисту не лише власних митних інтересів, а й східних кордонів європейської спільноти в цілому. Послідовно доводячи необхідність надання митниці функцій оперативно-розшукової діяльності керівник Державної митної служби зауважує, що незважаючи на «прозорість» кордонів всередині європейського співтовариства, у країнах-учасниках митні органи відіграють ключову роль у реалізації захисної функції, направленої на виявлення факторів незаконного переміщення зброї, наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, боєприпасів, вибухових речовин, тобто на протидію так званій «класичній» контрабанді [6].

У листопаді 2023 року у своєму звіті Європейська комісія наголошувала на тому, що Україна має прийняти законодавство щодо криміналізації товарної контрабанди у великих розмірах та наростити адміністративний потенціал для його застосування. Також Європейською комісією зазначено, що отримання права оперативно-розшукової діяльності Держмитслужбою є необхідним для підвищення її ефективності. Також необхідним є надання митним органам повноважень на проведення слідчих дій у справах про контрабанду. Можливість виявляти протиправні діяння, пов'язані з контрабандою товарів, у тому числі з використанням оперативно-розшукових заходів, дасть змогу митним органам забезпечити оперативне та якісне розслідування кримінальних правопорушень та притягнення винних осіб до відповідальності. При цьому повноваження на здійснення ОРД сприятимуть виявленню не тільки безпосередніх виконавців, а й організаторів злочинів. Зосередження в митному органі всього спектру повноважень, починаючи від виявлення, у тому числі шляхом здійснення оперативно-розшукових заходів, продовжуючи документуванням та здійсненням досудового розслідування у кримінальному провадженні, закінчуючи направленням матеріалів справи суду, дасть змогу ефективно протидіяти кримінальним правопорушенням, пов'язаним з незаконним переміщенням товарів.

Перед Державною митною службою України сьогодні стоїть ряд викликів організаційного та функціонального характеру, а пріоритетні реформи, необхідні для вирішення виявлених проблем, стосуються підвищення безпекової функції Держмитслужби шляхом її перетворення в правоохоронний орган відповідно до міжнародної практики, посилення ефективності боротьби з недобросовісними суб'єктами ЗЕД, усунення дублювання правоохоронних функцій в митній сфері. Через зміцнення інституційних можливостей митних органів відбудеться і фактичне підвищення рівня захищеності митних інтересів України.

Планом реформування Держмитслужби, який базується на Національній стратегії доходів до 2030 року, передбачено у продовж 2024–2027 років надання митним органам права здійснювати оперативно-розшукову діяльність та проводити досудове розслідування у справах про контрабан-

ду товарів. Таке поєднання повноважень вивчалось фахівцями митної справи з огляду на Стандарт 12 Митних прототипів, який відносить слідчу і оперативно-розшукову діяльність до компетенції митних адміністрацій. За результатами ґрунтовних досліджень група науковців дійшла висновку, що з погляду інтересів митної безпеки, наділення митної служби одночасно оперативними і слідчими повноваженнями, покликане забезпечити цілісність та ефективність правоохоронної місії державної митної служби [13, с. 261].

До того ж, в Плані реформування Державної митної служби України на 2024–2030 роки, затверженому наказом Держмитслужби України від 24.05.2024 № 686, передбачено у період до 2026 року розроблення законопроекту щодо внесення змін до чинного законодавства в частині надання права проводити оперативно-розшукову діяльність підрозділами, які згідно з компетенцією забезпечують у Держмитслужбі та її територіальних органах безпеку діяльності посадових осіб та працівників від протиправних посягань, пов'язаних із виконанням ними службових обов'язків, а також проведення заходів, спрямованих на практичну реалізацію таких повноважень [14].

Висновки. Окреслені урядом України перспективи реформ, необхідних для підвищення безпекової функції Держмитслужби шляхом її перетворення в правоохоронний орган відповідно до міжнародної практики, усунення дублювання правоохоронних функцій в митній сфері, у тому числі упродовж 2024–2027 років надання митним органам права здійснювати оперативно-розшукову діяльність та проводити досудове розслідування у справах про контрабанду товарів, є цілком реалістичними. Для їх втілення вже ведеться робота з підготовки проектів правових актів, які забезпечать нормативне підґрунтя нових повноважень митних органів України. Наступним кроком стане організаційне і кадрове забезпечення функціонування органів Державної митної служби.

Проблематика перерозподілу повноважень щодо оперативних та слідчих дій у справах про злочини, пов'язані із незаконним переміщенням предметів і товарів через кордон, між суб'єктами оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної діяльності потребуватиме додаткового комплексного вивчення. До таких дискусій, на нашу думку, доцільно залучити науковців в галузях митного, адміністративного, кримінально-процесуального, міжнародного права та практиків правоохоронних органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Митний кодекс України від 13 березня 2012 року № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>.
2. Тимошенко А.В. Протидія контрабанді у забезпеченні економічної безпеки підприємств: дис. ... канд. екон. наук: 21.04.02. Київ, 2021. 231 с.
3. Самойленко Ю., Григорчук М. Економічна безпека України: правовий аспект. *Віче*. 2013. № 17. Вересень. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/3838/>.
4. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Про рекриміналізацію товарної контрабанди в контексті євроінтеграційних прагнень України. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*, 2021, вип. 3(95), 75–94.
5. Гетманцев Д. Основні виклики для української економіки на 2024 рік та пріоритети економічної політики і фінансової сфери. *Економічна правда* URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/03/6/710794/>.
6. Звягінцев С. Навіщо митниці функції оперативно-розшукової діяльності і слідства? *Економічна правда*, 21 лютого 2024 року. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/02/21/710230/>.
7. Національна стратегія доходів до 2030 року. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf.
8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
9. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів: Закон України від 09.12.2023 № 3513-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3513-20#Text>.
10. Резолюція Ради митного співробітництва щодо важливості розвідки для підтримки правоохоронної діяльності митних органів (червень 1992 р.). Сайт ВМО. URL: <https://>

- www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/about-us/legal-instruments/resolutions/importance_of_intelligence.pdf?la=en.
11. Резолюція комісії з питань політики Всесвітньої митної організації про роль митниці в контексті безпеки (Пунта-Кана грудень 2015 р.). Сайт ВМО. URL: <https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/about-us/legal-instruments/resolutions/resolution-of-the-wco-policy-commission-on-the-role-of-customs-in-the-security-context.pdf?la=en>.
 12. Вітяніс Алішаускас. Як криміналізувати контрабанду, не ущемлюючи інтересів бізнесу. Відтворено з: <https://eu4pfm.com.ua/interviews/yak-krumilazuvatu-kontrabandu-ne-uzhemlyauchi-i-interesiv-biznecu/?lang=uk>.
 13. Титор В., Заяц В., Кекіш І. Організаційно-структурне забезпечення оперативно-розшукової діяльності митних органів. *Світ фінансів*. 1(66), 2021. С. 249–263. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1432/1438>.
 14. План реформування Державної митної служби України на 2024–2030 роки, затверджений наказом Держмитслужби України від 24.05.2024 № 686. URL: <https://customs.gov.ua/plani-ta-zviti-roboti>.